

DORINA ROTARI

Universitatea de Stat din Moldova

dorina.rotari@usm.md

ORCID: 0009-0005-6230-3714

LITERATURA ROMÂNĂ MODERNĂ DIN PERSPECTIVĂ INTERCULTURALĂ¹

Rezumat

Perspectiva interculturală favorizează reinterpretarea unor fenomene ale literaturii/culturii române prin prisma interferenței ideilor și confluențelor cu alte literaturi/culturi, pentru a forma o imagine globală asupra fenomenelor literare moderne. Studiarea unor texte relevante din punct de vedere intercultural prevede și introducerea unei metodologii interculturale, prin care discuțiile despre literatura/cultura română și cea universală pot fi reînnoite. Totodată, hermeneutica interculturală permite conceperea literaturii și a produselor culturale ca agenți ai unor spații de comunicare ce se caracterizează prin dinamism și dialog.

Cuvinte-cheie: literatură, cultură, perspectivă interculturală, imagologie, stereotip, concordanțe, metodologie interculturală.

Abstract

The intercultural perspective favors the reinterpretation of some phenomena of Romanian literature/culture through the prism of the interference of ideas and confluences with other literatures/cultures, in order to form a global image of modern literary phenomena. The study of relevant texts from an intercultural point of view also provides for the introduction of an intercultural methodology, through which discussions about Romanian and universal literature/culture can be renewed. At the same time, intercultural hermeneutics allows the conception of literature and cultural products as agents of communication spaces characterized by dynamism and dialogue.

Keywords: literature, culture, intercultural perspective, imagology, stereotype, concordances, intercultural methodology.

Aflată la granița dintre Occident și Orient, literatura română modernă este, fără îndoială, un spațiu al interculturalității, existând o serie de interferențe care au determinat sensibilitatea specifică și dialogul intercultural. Relevantă în acest sens este afirmația lui Mircea Eliade: „Cred că țara noastră este un fel de punte între diverse culturi, Bizanț, Orient, Occident, cultură populară, cultură occidentală de tip modern. Mi se pare că este o punte și un loc de întâlnire extrem de interesant”.

Includerea dimensiunii interculturale în procesul de studiere a literaturii române moderne este în acord cu nevoia de a aborda, contextualizat, valorile literare create de potențialul național, dar și de a decela critic aspecte complexe și controversate ale problematicii interculturale prin prisma literaturii. Perspectiva dată poate fi conectată cu diverse fenomene și creații literare relevante pentru acest tip de abordare, oportună fiind introducerea unei metodologii interculturale de studiere a operelor/fenomenelor literare și a unor resurse pedagogice eficiente pentru facilitarea învățării interculturale.

Totodată, perspectiva interculturală (care vizează procesul dinamic de influență, dialog, colaborare, reciprocitate între grupuri culturale diferite) poate fi corelată cu cea imagologică (ce studiază totalitatea imaginilor, stereotipurilor, clișeele sau imagotipurilor pe care și le face un popor despre un alt popor, adică despre *Celălalt*, cât și despre sine). Cele două perspective se raportează la un șir de noțiuni și concepte ce funcționează într-un câmp interdisciplinar: *alteritate* și *identitate* (istorie), *etnoimagine*, *etnotip* (etnopsihologie, etnologie); *stereotip*, *prejudecată*, *clișeu*, *autoimagine*, *heteroimagine* (psihologie); *mit*, *simbol*, *arhetip*, *topoi*, *imagine*, *imagotip* (literatură).

---

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului „Promovarea și dezvoltarea educației interculturale în formarea inițială a cadrelor didactice” (cod 513007), implementat de C.E. PRO DIDACTICA, cu sprijinul Fundației pentru copii „Pestalozzi” din Elveția.

Abordată din acest unghi, capodopera poetică *Țiganiada* de Ion Budai-Deleanu, scrisă la 1812, se prezintă ca o operă modernă, ce dezvăluie varii aspecte ale interculturalității. După ce multă vreme posteritatea critică a *Țiganiadei* a fost dominată de două direcții interpretative: analiza conținutului ideologic, de factură iluministă, al epopeii (raționalism, deism, anticlericalism, afirmarea dreptului natural etc.) și studiul sursologic, comparatist, al unei opere de tip clasic, alături pe modele ilustre, noile perspective de cercetare, între care cea imagologică și cea interculturală, oferă chei de lectură originale prin care discuțiile despre lucrarea lui Budai-Deleanu pot fi reînnoite. De precizat în acest sens că, în ultimele decenii, receptarea epopeii a cunoscut câteva răsturnări spectaculoase de sens. Mai întâi este înlăturată „prejudecata” clasicismului *Țiganiadei*, cu „disocierea între genurile mari și cele minore” (epopeea ilustrând prin stilul parodic și moralizator-satiric un gen minor). Paul Cornea consideră că „*Țiganiada* este o insurecție – poate cea dintâi la noi – împotriva clasicismului, cu tot ce acesta presupune în ordine filosofică și artistică” [3, p. 73], întrucât, sub tiparele de suprafață ale vechilor dogme, circulă prin *Țiganiada* seva viguroasă a unei arte a adevărului concret, iar textul și comentariul se ajută reciproc. De la „anticlasicism” s-a ajuns, în chip firesc, la considerarea epopeii din perspectivă barocă și chiar romantică (anticipativ, se înțelege). Ioana Em. Petrescu descoperă izbucnirile grandilocvente în stilul satanismului romantic de mai târziu, precum și „dialogul luciferic” care prefigurează „absolut independent de vreo influență livrescă sau de vreo idee teoretică explicită” proza specifică romantismului, implicit imaginea demonului [8]. Mai mult decât atât, se argumentează, de poziții exegetice notorii, modernitatea și chiar postmodernitatea *Țiganiadei* „avant la lettre”, prin pura gratuitate și jocul „de-a literatura”, dând impresia unei imense creații carnavalești și a unei „comedii a literaturii” (Nicolae Manolescu).

Cum am precizat mai sus, *Țiganiada* este susceptibilă în continuare de lecturi multiple, în acord cu noile perspective de interpretare. Sub aspect intercultural, opera oferă un vast teren de studiere a reprezentărilor mentale (stereotipurilor, imagotipurilor) despre etnia țiganilor, care se reazemă, evident, pe întâlniri interetnice și experiențe istorice. Semnalăm în epopee un set de convingeri despre un grup etnic distinct, care vizează atitudini, comportamente și caracteristici personale ale membrilor acestui grup. De remarcat faptul că stereotipurile despre țigani prezente în lucrare nu s-au schimbat complet. „Variațiile contextuale ale conținutului stereotipurilor pot fi considerate ca variații pe o temă odată ce există, în esență, un set de convingeri care se mențin stabile în situații diferite” [2, p. 37, 46].

Epopeea poate fi analizată și în baza algoritmului de studiere a textelor imagotipice, ținându-se cont că imagotipul „este o reprezentare eterogenă, complexă, dialogică, relațională, care se presupune în expresia „unii și alții”, pentru că nu există unii fără privirea celorlalți. Doar în privirea reciprocă poate apărea imagotipul” [7, p. 267]. Algoritmul propus de cercetătoarea Rodica Gotca include câteva aspecte esențiale pentru studiul imagologic (care pot fi adaptate și la analiza lucrării lui Ion Budai-Deleanu):

Date generale despre autor și operă:

a) Autorul/ Naratorul aparține națiunii descrise de el/ conviețuiește cu alteritatea/ este călător/ descrie țara din auzite.

b) Cine face o anumită afirmație? (cultura observatoare); cui i se adresează? (cultura observată).

c) De ce pentru autor este importantă atitudinea respectivă?

d) Care este strategia sa de convingere?

e) Când a fost scrisă opera și în ce împrejurări.

2. Teme și motive literare:

a) identitate sau/ și alteritate (Străinul);

b) exotismul, orientalismul, balcanismul etc.

3. Imagini/ Etnotipuri/ Stereotipuri/ Imagotipuri:

a) auto-imagotipuri/ hetero-imagotipuri;

b) imagotipuri productive și/ sau reproductive; c) imagotipuri pozitive și/ sau negative;

4. Interpretarea rezultatelor: a) xenofilie/xenofobie; sau manie/fobie/filie; b) ideologie/utopie;

5. Analiza textului: a) abordări intertextuale; b) abordări contextuale; c) abordări textuale;

6. *Personajul*: a) Tipul de personaj: Străinul/ Alter/ Alius/ Queer/ Imagine-temă; b) Caracterizarea morfologică și lexicală a personajului; c) Stabilirea genului: masculin/ feminin; d) Apartenența politică și culturală; e) Calificarea diferențială: sălbatic *versus* civilizat, barbar *versus* cult, occidental *versus* oriental. Lucruri acceptate/ obișnuite și neacceptate/ ciudate despre străinul reprezentat;

7. *Impactul alterității* asupra autorului/ asupra cititorului [5, p. 159].

Un teren propice pentru studierea fenomenului interculturalității este și opera eminesciană, în care surprindem reminiscențe din marea cultură a lumii. Beneficiind de rezultatele cercetărilor comparatiste, orientate spre stabilirea izvoarelor, analogiilor, corespondențelor etc., se observă în opera autorului român interferențele semnificative cu spiritualitatea indiană, elină, cu marile sisteme filosofice (de la cele grecești la cele germane), cu romantismul german, francez etc.

Influențele și confluențele indiene în opera poetului român au fost temeinic elucidate de Amita Bhowe, cercetătoare, traducătoare, profesoară de bengali, sanscrită și civilizație indiană, autoare a unei teze de doctorat privind problema relațiilor dintre gândirea indiană și opera lui Mihail Eminescu. În *Cuvânt înainte* la studiul *Eminescu și India* (publicat inițial în 1978), exegeta menționează: „Prima mea întâlnire cu poezia eminesciană mi-a produs o mare uimire. Descopeream o întreagă lume, în care Orientul se întâlnește cu Occidentul, Europa se unește cu Asia, finitul se *desmărginește* și granițele se sterg. (...) Pentru mine, Eminescu a fost și este un kavi (poet-înțelept) indian, un gânditor care privește viața prin prisma filosofiei. (...) Oare acest fapt nu-i destul de grăitor să indice că poporul român și cel indian au un fond comun de sensibilitate?” [1]. Putem vorbi, așadar, despre o asimilare organică a culturii indiene, despre analogii profunde între gândirea mitopoetică eminesciană și cea a poezilor indieni, de la autorii *Imnurilor Vedice* la Kalidasa și până la Rabindranath Tagore. Punctele de contact sunt însă și mai vaste, vizând influențele indiene în literatura populară română (de la Alexandria la Varlaam și Ioasaf, la Sindipa etc), apoi influențele masive ale Indiei în romantismul european. Cercetate din perspectivă comparatistă și interculturală, tablourile cosmogonice din *Scrisoarea I* și *Rugăciunea unui dac* (inspirate din *Imnurile Vedice*), precum și textul *Venere și Madonă* (aflat sub semnul influenței lui Kalidasa), sunt dovada unui fond de sensibilitate și inspirație mitopoetică asemănător, dar și a unei sinteze originale, din partea poetului român, între viziunea despre lume a inzilor și a europenilor.

Nu pot fi neglijate nici corezonanțele operei eminesciene cu valorile literare ale romantismului, poetul român încadrându-se în „marea familie a romanticilor europeni”, o adevărată comunitate de spirite și destine. În acest context se impune problema „invariantilor”, „concor-danțelor”, „topoilor”, „afinităților elective” etc., ca instrumente de cercetare a dialogului intercultural. Prin valorificarea conceptului de *concordanțe*, pus în circulație de Paul Cornea, pot fi elucidate atât *dependențele* (filiațiile) dintre autori, cât și *paralelisme* (omologiile), cele din urmă fiind *sincronice* (determinate de mediul istoric și cultural) sau *tipologice* (când asemănările nu provin din sincronie, ci se produc și în afara ei). Cadrul de cercetare cel mai pertinent este apropierea de spațiul romantismului german, de care Eminescu a fost atras în virtutea formației sale culturale și a firii sale profund interiorizate. Cercetătoarea Zoe Dumitrescu-Bușulenga, în cartea sa consacrată raporturilor lui Eminescu cu romantismul german, argumentează că cea mai potrivită apropiere a lui Eminescu de poezia germană ar fi prin Hölderlin, concluzionând că „în amândouă operele răsună, dincolo de analogii ori deosebiri, timbrul mării poezii, acela al vocii orfice, venind de departe, din străfunduri, și făcându-se auzită numai simțului interior, revelând semnificații tot mai de profunzime, pe măsura trecerii timpului” [4]. Corespondențe și afinități elective pot fi stabilite și cu alți scriitori și filosofi germani (Lenau, J. P. Richter, Novalis, Schopenhauer), precum și cu exponenții altor culturi (scriitorul francez *Gérard de Nerval*, italianul *Leopardi* ș.a.).

Revitalizând discursul literar romantic și recuperând ceea ce dă unitate acestui curent, poetul român ocupă un loc important în spațiul dintre romantism și modernitate. În ordinea dată, întâlnirea între diferite culturi în spațiul de creație eminesciană poate fi percepută ca un indiciu al modernității, căci, așa cum susține Alexandru Mușina, „aproape toți marii poeți moderni (...) au fost mari

traducători, dar și (re)descoperitori ai unor valori, zone, epoci culturale ignorate mai mult sau mai puțin”.

Într-un alt context istoric și literar, dimensiunea interculturală poate fi surprinsă în romanul *Maitreyi* de Mircea Eliade, care dezvăluie subtilitățile dialogului european-asiatic. Ca motto pentru studierea romanului ar putea servi afirmația lui Octavian Paler: „...orice călătorie trebuie să înceapă cu un gest de modestie, de renunțare. Trebuie să lași în urmă măcar o parte din bagajul de prejudecăți”. Printr-o hermeneutică interculturală și imagologică pot fi analizate mai multe fațete ale problematicii enunțate în romanul *Maitreyi*:

- Preconcepțiile privind superioritatea Occidentului asupra Orientului în opera lui Eliade.
- *Occidentul* este văzut ca: *civilizat – alb – superior – rigid – risipitor – tehnic – poluat – mort – sumbru – democratic – modernizator – laic – rațional – dominator*.
- *Orientul* este caracterizat prin: *necivilizat – negru – inferior – cald – blând – plin de oxigen – viu – colorat – despot – antimodern – mistic – irațional – dominat – fanatic – obscurantist* etc.
- Argumentele directorului Tagore privind superioritatea indienilor asupra occidentalilor colonizatori: „India *poate* învăța Occidentul D-voastră superb și mortuar. India *poate* descoperi Europei nu un adevăr, ci o *cale*, și calea aceasta o batem noi aici în India, de patru mii de ani. India poate învăța că viața spirituală [...] e *bucurie*, e voluptate și dans, câteodată tumultuoasă și sălbatecă, asemenea ploilor Bengalului, altă dată calmă și elevată, asemenea culmilor himalayene. Viața spirituală e inocență și e libertate, e dramă și e extaz”.
- Reflecțiile lui Eliade despre naționalitățile care alcătuiesc lumea orientală (japonezii, chinezii, indienii cu toate variațiile sale comunitare: bhutanezii, sikkimezii, bengalezi, singalezi, santali), relevând imagotipurile pozitive și negative despre Străin.
- Diferențele culturale privind idealul frumuseții feminine în opera lui Mircea Eliade. Totodată, imaginea alterității în romanul eliadesc poate fi analizată pe trei planuri diferite (după Tzvetan Todorov): *axiologic, praxiologic și epistemic*.

Pe *plan axiologic* judecata de valoare vizează raportarea lui *eu* la *celălalt* în sensurile de „bun sau rău?”, „îl iubesc sau nu-l iubesc?”, „îmi este egal sau îmi este inferior?”

În *plan praxiologic* este evaluată acțiunea de apropiere sau depărtare a *eului* față de *celălalt*. Ce se întâmplă dacă îmbrățișez valorile celuilalt, mă identific cu el, mi-l asimilez pe celălalt sau îi impun propria-mi imagine?

Planul epistemic răspunde la întrebarea dacă eu cunosc sau ignor identitatea celuilalt. Dar nici aici nu există un absolut, ci doar o gradare infinită între stări de cunoaștere mai mult sau mai puțin complexe [9, pp. 173-176].

Având în vedere imperativul educației interculturale în epoca actuală, romanul eliadesc poate servi ca reper pentru identificarea și analiza celor șase stadii ale învățării interculturale (după M. J. Bennett), împărțite în două faze distincte: *cea a etnocentrismului* (care implică negarea/izolarea de alteritate, reacția de apărare, urmată de minimizarea treptată a diferențelor); și a *etnorelativismului*, către care se țintește ca obiectiv de învățare în educația interculturală (acceptarea diferențelor culturale, adaptarea și integrarea) [apud 6, p. 19].

Cum se poate observa, cadrul transnaționalismului și perspectiva interculturală favorizează reinterpretarea unor fenomene ale literaturii/culturii române prin prisma interferenței ideilor și a confluențelor cu alte literaturi/culturi, pentru a forma o imagine globală asupra fenomenelor literare moderne. Totodată, valorificarea unor texte ofertante din punct de vedere al interculturalității, permite conceperea literaturii și a produselor culturale ca agenți ai unor spații de comunicare ce se caracterizează prin dinamism și dialog.

Bibliografie:

1. Bhose Amita. *Eminescu și India*. Editura Cununi de stele, 2009.
2. Cinnirella Marco. *Ethnic and National Stereotypes: A Social Identity Perspective*. In: *Beyond Pug's Tour: National and Ethnic Stereotyping in Theory and Literary Practice*. Ed. De Barfoot, C.C. Amsterdam: Rodopi, 1997.
3. Cornea Paul. *Studii de literatură română modernă*. București, Editura Pentru Literatură, 1962.
4. Dumitrescu-Bușulenga Zoe. *Eminescu și romantismul german*. București, Eminescu, 1986.
5. Grati Aliona, Iovu-Macari Elisaveta, Popa Oxana, Dementieva Diana, Gotca Rodica. *Opera literară ca dialog și relație*. Chișinău, Știința, 2022.
6. Ivasiuc A., Koreck M., Kővari R. *Educația interculturală: de la teorie la practică*. București, 2010.
7. Montadon Alain. Les caractères nationaux dans la littérature française: problèmes de méthode. In: *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*, 2002, nr. 54, pp. 251-269.
8. Petrescu Ioana Em. *Studii despre Ion Budai-Deleanu*. Casa Cărții de Știință, 2011.
9. Todorov Tzvetan. *Cucerirea Americii. Problema Celuilalt*. Iași, Institutul European, 1994.